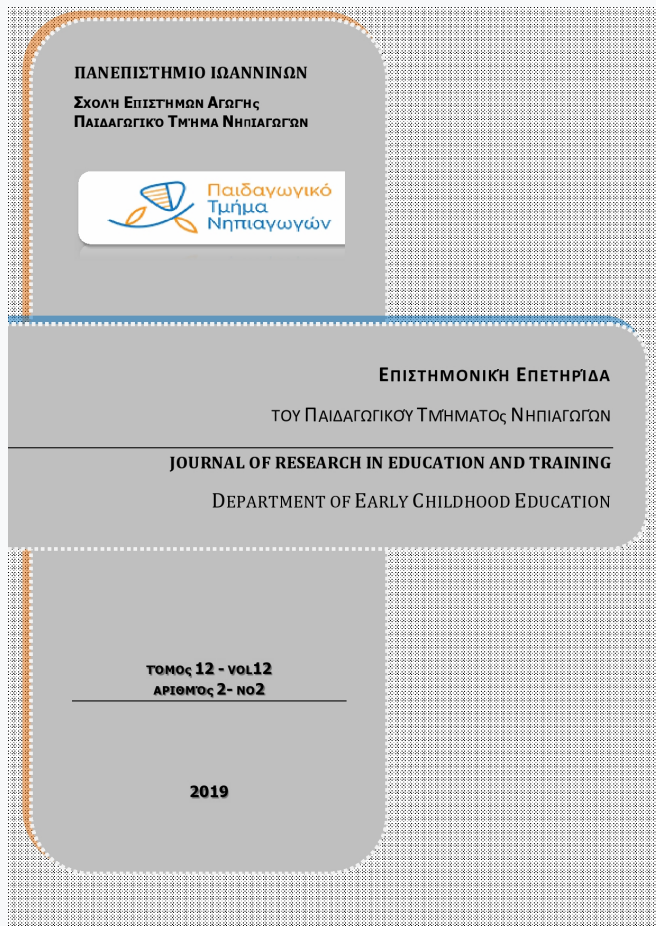

Journal of Research in Education and Training

Vol 12, No 2 (2019)

The representation of childhood in the theatrical texts of the children's magazine *Pharos* of Constantinople (1909-1912)

Christina Palaiologou

doi: [10.12681/jret.19081](https://doi.org/10.12681/jret.19081)

Copyright © 2019, Χριστίνα Παλαιολόγου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Palaiologou, C. (2019). The representation of childhood in the theatrical texts of the children's magazine *Pharos* of Constantinople (1909-1912). *Journal of Research in Education and Training*, 12(2), 135–153.
<https://doi.org/10.12681/jret.19081>

Η αναπαράσταση της παιδικής ηλικίας στα θεατρικά κείμενα του παιδικού περιοδικού *Φάρος* της Κωνσταντινούπολης (1909-1912)

Χριστίνα Παλαιολόγου

Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία,

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Περίληψη

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο ελληνικός τύπος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για την επιβίωση του Ελληνισμού της Κωνσταντινούπολης. Ειδικότερα, τα κείμενα που δημοσιεύονται στον παιδικό περιοδικό τύπο συμβάλλουν στην ενίσχυση της εθνικής συνείδησης των παιδιών και των νέων, ώστε να διατηρηθούν η γλώσσα, η θρησκεία και τα εθνικά ιδεώδη. Ο *Φάρος*, εικονογραφημένο περιοδικό για παιδιά και εφήβους, εκδόθηκε στην Κωνσταντινούπολη από τον Τομάζο Α. Δεπάστα. Το περιοδικό ακολουθεί τα πρότυπα του αθηναϊκού παιδικού περιοδικού *Η Διάπλασις των παιδών*. Στις σελίδες του *Φάρου*, μεταξύ άλλων, σημαντική είναι η παρουσία θεατρικών κειμένων για παιδιά. Μέσα από αυτά τα θεατρικά κείμενα αναδεικνύονται θέματα που αφορούν στην διαπαιδαγώγηση των μικρών παιδιών. Άλλωστε, το θέατρο για παιδιά, κατά την περίοδο που εξετάζεται, δεν αποτελεί ένα αυτόνομο είδος τέχνης, αλλά συνιστά ένα ακόμη μέσο διαπαιδαγώγησης. Για τον λόγο αυτό τα θέματα των θεατρικών έργων που απασχολούν τους συγγραφείς, που είναι ταυτόχρονα και παιδαγωγοί, στρέφονται γύρω από την αγάπη για την πατρίδα, την πίστη στον Θεό, ενώ αρκετά είναι εκείνα που στόχο έχουν να καλλιεργήσουν την αφοσίωση στην οικογένεια και την δημιουργία ενάρετων πολιτών. Τα μικρά παιδιά, με τα προτερήματα και τα ελαττώματά τους δίνουν την αφορμή για τη συγγραφή θεατρικών κειμένων με έντονο τον διδακτικό χαρακτήρα.

Λέξεις-κλειδιά: παιδικό περιοδικό, παιδικό θέατρο, Κωνσταντινούπολη, διαπαιδαγώγηση, διδακτισμός

The representation of childhood in the theatrical texts of the children's magazine *Pharos* of Constantinople (1909-1912)

Χριστίνα Παλαιολόγου

Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία,

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Abstract

At the beginning of the 20th century, the Greek press plays an important role for the survival of the Hellenism of Constantinople. In particular, the texts published in the children's periodical press help to strengthen the national consciousness of children and young people in order to preserve language, religion and national ideals. *Pharos* (Lighthouse), an illustrated magazine for children and adolescents, was published in Constantinople by Tomaso A. Depasta. The magazine follows the standards of the Athenian children's magazine *I Diaplasiston Paidon* (Children's Guidance). On the pages of *Pharos* the presence of theatrical plays for children is important. Through these theatrical texts matters that concern the education of young children are brought out. After all, during the period under consideration, children's theatre is not perceived as a separate and independent art form, but as a means for education and guidance, one of many. That is why the themes of the theatrical plays that concern the playwrights, who are also pedagogues, are turning to love for country, faith in God, while there are many that aim to cultivate devotion to the family and the formation of virtuous citizens. Young children, with their virtues and shortcomings, provide the opportunity to write plays with a strong didactic character.

Key-words: children's magazine, children's theatre, Constantinople, education, didacticism

Εισαγωγή

Στις αρχές του 20^{ού} αιώνα, ο ελληνικός τύπος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για την επιβίωση του Ελληνισμού της Κωνσταντινούπολης. Ειδικότερα, τα κείμενα που δημοσιεύονται στον παιδικό περιοδικό τύπο συμβάλλουν αποφασιστικά στην ενίσχυση της εθνικής συνείδησης των παιδιών και των νέων, ώστε να διατηρηθούν η γλώσσα, η θρησκεία και τα εθνικά ιδεώδη. Τα έντυπα της Κωνσταντινούπολης, με τη στήριξη του Οικουμενικού Πατριαρχείου και του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων της Ελλάδας, ενθαρρύνουν εκδότες και συγγραφείς να προσφέρουν στα παιδιά αναγνώσματα που θα συμβάλλουν στην διατήρηση της εθνικής ταυτότητας (Παυλίδης, 2006: 93-109). Τα θέματα που κυριαρχούν στα παιδικά έντυπα επικεντρώνονται στην αγωγή των παιδιών μέσω της οικογένειας και του σχολείου. Στόχος είναι η καλλιέργεια του ελληνικού και χριστιανικού ιδεώδους, ώστε να στηριχθεί η ελληνική μειονότητα στην Οθωμανική αυτοκρατορία, μετά την ήττα του 1897. Τον στόχο αυτόν ανέλαβαν να υπηρετήσουν οι πνευματικοί άνθρωποι της εποχής, που, μέσω του τύπου, απευθύνονταν σε ένα αστικό, αλλά και λαϊκό κοινό.

Το παιδικό περιοδικό *Φάρος*: ταυτότητα και στόχος

Ο *Φάρος*, εικονογραφημένο περιοδικό για παιδιά και εφήβους, εκδόθηκε στην Κωνσταντινούπολη από τον Τομάζο Α. Δεπάστα. Στον υπότιτλο του περιοδικού σημειώνεται ότι συνιστάται από το εν Ελλάδι Υπουργείο της Δημοσίας Εκπαιδύσεως και το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Το περιοδικό κυκλοφόρησε για πρώτη φορά στις 20 Ιανουαρίου του 1909. Η κυκλοφορία του συνεχίστηκε έως και τις 24 Μαρτίου του 1912. Από τις 28 Απριλίου έως τις 18 Αυγούστου του 1912, το περιοδικό εκδίδεται με τον τίτλο *Μέλισσα*. Στόχος του περιοδικού είναι η καλλιέργεια της πίστης, η αγάπη προς την πατρίδα και η διαπαιδαγώγηση (Πίστις – Πατρίς – Αγωγή, όπως αναγράφονταν με κεφαλαία, καλλιγραφικά γράμματα στο λογότυπο των δύο τελευταίων ετών έκδοσης του εντύπου). Αξίζει να σημειωθεί ότι το ζητούμενο κατά την περίοδο αυτή ήταν η ενίσχυση της εθνικής συνείδησης των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης. Χαρακτηριστικά, σε άρθρο του πρώτου φύλλου,

που φέρει τον τίτλο «Αντί προλόγου απόλογος»,¹ η σύνταξη του περιοδικού απευθύνεται στο παιδικό κοινό καλώντας το να εργασθεί για την αποκατάσταση του αρχαίου εθνικού μεγαλείου. Η παραίνεση γίνεται μέσα από ένα παραμύθι το οποίο εξιστορεί τις συμφορές που υπέστη μια βασίλισσα, όταν ένα πονηρό πνεύμα κομμάτιασε τον μαγικό της μανδύα και εξαφάνισε τις αρετές της.

Το περιοδικό, σε γενικές γραμμές, ακολουθεί τις παιδαγωγικές αντιλήψεις του αθηναϊκού περιοδικού *Η Διάπλασις των Παιδών*, το οποίο πρωτοεκδόθηκε το 1879 και αποτέλεσε το πρότυπο για τα περισσότερα παιδικά περιοδικά που ακολούθησαν τόσο στον ελλαδικό χώρο όσο και στον ελληνισμό της διασποράς. Κύριος στόχος των εντύπων αυτών ήταν η παροχή τερπνής και ωφέλιμης ύλης στα παιδιά. Χαρακτηριστική είναι η προγραμματική διακήρυξη της *Διαπλάσεως* στην οποία, μεταξύ άλλων, σημειώνεται ότι «[...] θέλομεν παρέχει τοις μικροίς ημών αναγνώσταις [...] ύλην ηθικήν και διδακτικήν, συγκεκραμένην μετά του τερπνού, διότι η εξεύρεσις ύλης καταλλήλου δεν ήθελε παρέχει τοσαύτην δυσκολίαν, όσην η διάγνωσις της γλώσσης και του τρόπου, δι' ων κινείται το ενδιαφέρον της μικράς ηλικίας» (*Η Διάπλασις των παιδών*, 1897: 2). Στην ύλη του περιοδικού *Φάρος* περιλαμβάνονται θρησκευτικά αναγνώσματα, διηγήματα, παραμύθια, θεατρικά κείμενα, ποιήματα, διαγωνισμοί, παίγνια σχολικά και ασκήσεις πνεύματος. Η γλώσσα που επιλέγεται από τους συγγραφείς του περιοδικού διαφοροποιείται ανάλογα με το είδος και το ύφος του κειμένου. Για κείμενα θρησκευτικού περιεχομένου επιλέγεται η καθαρεύουσα, ενώ για τα διηγήματα, τα μυθιστορήματα και τα θεατρικά έργα χρησιμοποιείται η απλή καθαρεύουσα, ενίοτε και η δημοτική. Η δημοτική συνήθως επιλέγεται για τα ποιήματα και τα μελοποιημένα τραγούδια.

Τα θεατρικά κείμενα στο περιοδικό *Φάρος*

Στις σελίδες του περιοδικού σημαντική είναι η παρουσία θεατρικών κειμένων για παιδιά και εφήβους. Τα περισσότερα θεατρικά κείμενα υπογράφει η Μαρία Παπαριστείδου, ενίοτε ως Μ. Π., η οποία υπέγραφε ως Ειμαρμένη στο περιοδικό

¹ Συγκεκριμένα σημειώνεται: «Τέκνα μου και σεις αγαπητά μου Ελληνόπουλα, μητρός δοξαμένης, οφείτετε να αποδώσητε εις το προσφιλές έθνος το αρχαίον αυτού κλέος ` οφείτετε να εργασθήτε προς αποκατάστασιν του αρχαίου εθνικού μας μεγαλείου», *Φάρος*, Έτος Α', φ. 1 (20 Ιανουαρίου 1909), σ. 2.

Παιδικός Κόσμος (1898-1908). Αξίζει να σημειωθεί ότι η Παπαριστείδου υπήρξε παιδαγωγός και δίδασκε στο Ζάππειο Παρθεναγωγείο. Η Παπαριστείδου είχε επίσης ασχοληθεί με την ποίηση, τη μετάφραση μικρών κειμένων κυρίως από τα γαλλικά, το μυθιστόρημα και το διήγημα. Το δράματιον «*Παιδική καρδιά*» φέρει την υπογραφή της Α. Π. Γαϊτανοπούλου, που ήταν η Αθηνά Γαϊτάνου – Γιαννιού, γνωστή ως Σίβυλλα ή Νιόβη (Καραβά, 2008: 215, υποσημ. 27) ή Φοίβη (Ντελόπουλος, 2005: 188). Η Γαϊτανοπούλου υπήρξε απόφοιτη του Ζαπείου Παρθεναγωγείου, ενώ στα είκοσι δύο μόλις έτη της έγινε διευθύντρια του ανωτέρω Ιδρύματος. Η Θεοδώρα Σεμβέ υπογράφει τον διάλογο «*Η εορτή του θείου*», ενώ η Ευριδίκη Ζ. Αλεξανδρίδου, συνεργάτης του *Παιδικού Κόσμου*, γνωστή και ως Ε.Ζ.Α., υπογράφει τον διάλογο «*Η Μελανιά*». Σε ορισμένες περιπτώσεις οι συγγραφείς χρησιμοποιούν ψευδώνυμα, ορισμένα εκ των οποίων δεν έχουν ταυτοποιηθεί. Συγκεκριμένα, απαντάται το ψευδώνυμο Μέλισσα της Αιολίδος στον μονόλογο «*Το κυνηγετικό μου κατόρθωμα*», το ψευδώνυμο Ηχώ στην κωμική σκηνή «*Το Αλάθητο κλειδί*» και Άλκις στην κωμωδία εις πράξεις τέσσερις «*Ο Αφηρημένος*». Το σύνολο των θεατρικών κειμένων προορίζεται να παιχθεί από παιδιά σε σχολικές εκδηλώσεις, αν και η γλώσσα στην οποία είναι γραμμένα δεν συνάδει πάντοτε με την επιθυμία των μικρών παιδιών για ψυχαγωγία.

Στα περισσότερα θεατρικά έργα πρωταγωνιστές είναι παιδιά και μόνο σε έξι από αυτά πρωταγωνιστούν ενήλικες. Στην περίπτωση που πρωταγωνιστούν παιδιά έχουμε τις ακόλουθες κατηγορίες: μονόλογοι («*Η Ανθοπώλις*», «*Τιμωρημένος*», «*Απολογισμός*», «*Το κυνηγετικό μου κατόρθωμα*», «*Η πρωτότοκος*»), διάλογοι («*Η εορτή του θείου*», «*Η Μελανιά*», «*Παιδίον και στρατιώτης*», «*Παιδικός Διάλογος*», νηπιακοί διάλογοι («*Σαν Μεγαλώσω*», «*Το φόρεμα της κούκλας*»), λογοπαίγνια («*Λογοπαίγνιον*»), παιδικές σκηνές («*Γιατρός-Παθός*», «*Τα παιγνίδια*», «*Συνομοσία*»), διαλογικές εικόνες («*Ο καθείς πρέπει να εργάζεται*»), δράματα («*Παιδική καρδιά*», «*Συνομοσία*»), παιδικές κωμωδίες («*Τα κατορθώματα του Ιατρού*»), σχολικά παίγνια («*Αίνος*»), παίγνια δια παιδιά («*Τα χρώματα της Ιριδος*»). Στα θεατρικά κείμενα στα οποία πρωταγωνιστούν ενήλικες εντάσσονται οι διάλογοι «*Λογοπαίγνιον*» και «*Η ελιά των συνόρων*», το λογοπαίγνιον «*Οι Υπηρέται του Κου Μελετίου*», η σκηνή «*Ο Μαγικός Καθρέπτης*», η παιδική κωμωδία «*Ο Αφηρημένος*», και η κωμική σκηνή «*Το αλάθητο κλειδί*». Στην παιδική σκηνή «*Η Βασίλισσα των Μυρμηγκιών*», οι πρωταγωνιστές ανήκουν στο βασίλειο των μυρμηγκιών.

Τα θέματα που προβάλλονται μέσα από τα θεατρικά κείμενα υπηρετούν το τρίπτυχο Πατρίδα, Θρησκεία, Αγωγή. Οι παράγοντες που συμβάλλουν στην καλλιέργεια της αγωγής είναι τόσο η οικογένεια όσο και το σχολείο.

Μεθοδολογία της έρευνας

Η εν λόγω μελέτη στηρίχθηκε στην ιστορική έρευνα για την αναζήτηση πρωτογενών πηγών, δηλαδή θεατρικών κειμένων για παιδιά που δημοσιεύτηκαν στο παιδικό περιοδικό *Φάρος*. Η ερμηνευτική προσέγγιση και ανάλυση των δραματικών κειμένων ακολουθεί την έρευνα και τη συστηματοποίηση των ευρημάτων. Προκειμένου να αναδειχθούν τα κυριότερα στοιχεία του θεατρικού κειμένου (Γραμματάς, 2001: 28), υιοθετήθηκε το δραματικό μοντέλο του A. J. Greimas (Greimas, 1966 Μουδατσάκης, 1986: 47-57 Γραμματάς, 1997: 32-35 και Γραμματάς, 2003: 93-106) που στηρίζεται σε τρία αντιθετικά ζεύγη: υποκείμενο – αντικείμενο, υποκινητής – αποδέκτης, βοηθός – αντίμαχος. Μέσα από την ανάλυση του περιεχομένου επιχειρείται η προσέγγιση του υποκειμένου της δράσης, που, στη συγκεκριμένη περίπτωση, είναι το παιδί. Η αναπαράσταση της παιδικής ηλικίας και οι σχέσεις που αναπτύσσει το παιδί με το περιβάλλον του, όπως αυτές αναδεικνύονται μέσω των υπό εξέταση θεατρικών κειμένων, κάνουν φανερό το πρότυπο του παιδιού που απαιτεί η ελληνική κοινωνία, αστική ή λαϊκή, της Κωνσταντινούπολης. Η παρούσα μελέτη στηρίχθηκε επίσης στο δευτερογενές υλικό, που αφορά άρθρα και μελέτες σχετικά με την παιδική ηλικία και τον παιδικό περιοδικό τύπο στην υπό εξέταση περίοδο.

Το παιδί στα θεατρικά κείμενα του περιοδικού *Φάρος*

Μέσα από τα θεατρικά κείμενα που δημοσιεύονται στο περιοδικό αναδεικνύονται θέματα που αφορούν στην διαπαιδαγώγηση των μικρών παιδιών. Άλλωστε, το θέατρο για παιδιά, κατά την περίοδο που εξετάζεται, δεν αποτελεί ένα αυτόνομο είδος τέχνης, αλλά συνιστά ένα ακόμη μέσο διαπαιδαγώγησης. Για τον λόγο αυτό τα θέματα των θεατρικών έργων υπηρετούν την αγάπη προς την πατρίδα, την πίστη στον Θεό, ενώ αρκετά είναι εκείνα που στόχο έχουν να καλλιεργήσουν την αφοσίωση στην οικογένεια και την δημιουργία ενάρετων πολιτών. Τα μικρά παιδιά, με τα

προτερήματα και τα ελαττώματά τους δίνουν την αφορμή για τη συγγραφή θεατρικών κειμένων με έντονο τον διδακτικό χαρακτήρα. Ειδικότερα, τα θέματα που απασχολούν τους συγγραφείς, που είναι ταυτόχρονα και παιδαγωγοί, είναι: η αγάπη προς την πατρίδα, η πίστη στον Θεό, η αγωγή.

Η αγάπη προς την πατρίδα

Στο περιοδικό *Φάρος* εντοπίζεται ένα μόνο θεατρικό κείμενο που προβάλλει το χρέος προς την πατρίδα, ως ύψιστο ιδανικό. Πρόκειται για τον έμμετρο διάλογο της Παπαριστείδου με τίτλο «*Παιδίον και Στρατιώτης*» (Παπαριστείδου, 1910: 170). Στον διάλογο αυτόν ένα μικρό αγόρι ρωτά έναν στρατιώτη ποιος είναι ο προορισμός του. Εκείνος απαντά ότι πηγαίνει όπου τον προστάζει η γλυκιά πατρίδα. Δεν διστάζει να πάει και στον πόλεμο ακόμη: «Είν' η Πατρίδα ρίζα, / Και όλοι εσείς κλαδιά. / [...] Κι' εγώ, από αγάπη / Στου δέντρου τα κλαριά, / Το αίμα μου στη ρίζα / θα δώσω με καρδιά [...]» (Παπαριστείδου, 1910: 170).

Η πίστη στον Θεό

Εντοπίζονται δύο θεατρικά κείμενα («*Αίνος*» και «*Παιδικός διάλογος*») που πραγματεύονται την πίστη στον Θεό. Και τα δύο είναι έμμετρα και στόχο έχουν να καλλιεργήσουν στα μικρά παιδιά το θρησκευτικό αίσθημα. Το πρώτο έχει δοξαστικό χαρακτήρα, ενώ το δεύτερο διδακτικό. Στο έμμετρο σχολικόν παίγνιον «*Αίνος*» της Παπαριστείδου (1910: 118-119 και 141), τα μικρά παιδιά μαζί στοιχεία της φύσης, δέντρα και λουλούδια, έντομα και πουλιά, υμνούν τον Θεό που έφερε την Άνοιξη. Το παίγνιον ολοκληρώνεται με μια προσευχή των παιδιών που ευχαριστούν τον Θεό για την ομορφιά που ατενίζουν: «Σε, Θεέ μου, που μ' αγάπην / και με άπειρον στοργήν / Φως, ζωήν και πόσα κάλλη / Δίδεις πάντοτε εις την γην. / Με ευγνώμονα καρδιάν / Πλάσμα σου μικρόν κι εγώ, / Τ' όνομά σου με αγάπην / Ψάλλω και δοξολογώ» (Παπαριστείδου, 1910: 141). Στον έμμετρο διάλογο της Παπαριστείδου, «*Παιδικός διάλογος (Μίμησις)*» (Παπαριστείδου, 1911: 5), τα δύο πρόσωπα, Π. [παιδί] και Μ. [μητέρα] συνομιλούν για τον Θεό, που όλα τα βλέπει από ψηλά. Η μητέρα συμβουλεύει το παιδί να κάνει πάντοτε το καλό, να μη λέει ψέματα και να πορεύεται σύμφωνα με το θέλημα του Θεού.

Η Αγωγή

Στο περιοδικό *Φάρος* τα περισσότερα θεατρικά κείμενα αφορούν στην αγωγή των παιδιών. Ορισμένα εξ αυτών προβάλλουν τα προτερήματα και στηλιτεύουν τα ελαττώματα των παιδιών, άλλα θίγουν τις σχέσεις με τα υπόλοιπα μέλη της στενής ή ευρύτερης οικογένειας, ορισμένα αναφέρονται στην εργασία στην παιδική ηλικία, ενώ αρκετά αναφέρονται στους ρόλους των δύο φύλων στην οικογένεια.

Α) Οι αρετές των παιδιών επιβραβεύονται, ενώ τα ελαττώματα στιγματίζονται.

Στην παιδική σκηνή (έμμετρο), με τίτλο «*Γιατρός – Παθός*», της Παπαριστείδου (1909: 31), τρεις αδελφές προφασίζονται ότι είναι άρρωστες για να μην πάνε στο σχολείο. Όταν όμως ο γιατρός τις εξετάζει και συνιστά να κάνουν δίαιτα και να μείνουν κλινήρεις, τα μικρά κορίτσια ομολογούν το ψέμα τους. Στον διάλογο «*Η μελανιά*» της Ευριδίκης Ζ. Αλεξανδρίδου (1909: 211-214, 230-231 και 243-245), που αναπτύσσεται σε δύο πράξεις, ένα δεκάχρονο αγόρι διστάζει να ομολογήσει ότι, άθελά του, μουτζούρωσε τον χάρτη της Ασίας που είχε ιχνογραφήσει ένας συμμαθητής του. Ύστερα όμως από την παρότρυνση της αδελφής του, η οποία πιστεύει ότι «ενόσω δεν ομολογείς το κακό που έκαμες χωρίς να θέλεις, είσαι πολύ περισσότερο ένοχος παρ' ό,τι νομίζεις» (Αλεξανδρίδου, 1909: 243), το αγόρι ομολογεί το λάθος του. και η αλήθεια θριαμβεύει. Στο έργο επιβραβεύεται η παραδοχή του λάθους και η ανάληψη της ευθύνης, ενώ θριαμβεύει η αλήθεια και η δικαιοσύνη. Στον μονόλογο για αγόρια ή κορίτσια, της Παπαριστείδου, «*Τιμωρημένος*» (Παπαριστείδου, 1909: 219), ένα αγόρι, λόγω της ανυπακοής του, τιμωρείται και του απαγορεύεται να γευματίσει μαζί με τους άλλους. Του επιτρέπεται να φάει μόνον ένα κομμάτι ψωμί. Επιθυμεί να μεγαλώσει ώστε να μην χρειάζεται να υπακούει στους άλλους και να κάνει πάντοτε αυτό που εκείνο θέλει. Στη συνέχεια όμως μετανοεί για την συμπεριφορά του και αφήνει το ψωμί για το πάρει κάποιος φτωχός. Έτσι, νιώθει ευχαρίστηση επειδή με την πράξη του μπόρεσε να βοηθήσει, ενώ υπόσχεται ότι δεν θα ξαναδώσει αφορμή για να ξανατιμωρηθεί εφόσον «η παρακοή έχει πάντοτε δυσάρεστα αποτελέσματα» (Παπαριστείδου, 1909: 219). Στο έργο αυτό η ανυπακοή τιμωρείται, ενώ η φιλευσπλαχνία και η ελεημοσύνη επιβραβεύονται. Στον μονόλογο προς μελέτη «*Απολογισμός*», της Παπαριστείδου (1910: 7-8), ένα αγόρι παραδέχεται ότι ξόδεψε τα χρήματα που του έδωσε ο πατέρας

του, για τον μήνα, αγοράζοντας λαχεία. Αποφασίζει όμως να σταματήσει την κακή αυτή συνήθεια και να ζητήσει από τον πατέρα του να τον βοηθήσει να διορθωθεί. Στον μονόλογο *«Το κυνηγετικό μου κατόρθωμα»*, που ο συγγραφέας υπογράφει με το ψευδώνυμο Μέλισσα της Αιολίδος (1910: 150), ένα αγόρι ομολογεί το λάθος του να πάρει κρυφά το τουφέκι του θείου και να πάει μόνο του για κυνήγι. Αντί, όμως, να χτυπήσει πουλιά, σκότωσε κατά λάθος ένα αρνί. Για το λάθος του αυτό, ο βοσκός του ζητά αποζημίωση. Από την δύσκολη θέση τον βγάζει η μητέρα του, αποζημιώνοντας τον βοσκό, χωρίς να το πει στον πατέρα. Στο έργο αυτό προβάλλονται οι συνέπειες της ανυπακοής. Επίσης, έμφαση δίδεται στην σχέση μητέρας και γιού. Τέλος, στο έργο *«Συνωμοσία»* (Παπαριστείδου, 1911: 187-188 και 196-198), που αναπτύσσεται σε τέσσερις σκηνές, ένα κορίτσι, προκειμένου να αποφύγει τα μαθήματα, ζητά από την συνομήλικη θαλαμηπόλο να πάρει τη θέση της. Η τελευταία δηλώνει ότι επιθυμεί να συνεχίσει το σχολείο το οποίο αναγκάστηκε να εγκαταλείψει όταν πέθανε ο πατέρας της και άρχισε να εργάζεται. Η μητέρα, ενώ αρχικά πιστεύει ότι πρέπει να τιμωρήσει την κόρη της, μετά την επέμβαση της δασκάλας, αποφασίζει να τη συγχωρήσει και να δώσει και στην θαλαμηπόλο την ευκαιρία να συνεχίσει τα μαθήματά της. Στην προκειμένη περίπτωση προβάλλεται η δίψα για τη γνώση.

Στα θεατρικά αυτά κείμενα προβάλλει, ως ιδανική, η εικόνα ενός παιδιού φρόνιμου, υπάκουου, γενναίοψυχου, ενός παιδιού που υποχρεώνεται να αναγνωρίσει τα λάθη του και να ζητήσει συγχώρεση, που αποδέχεται την τιμωρία όταν παρεκτρέπεται, που αναλαμβάνει την ευθύνη των πράξεών του όταν αυτό απαιτείται. Κυρίαρχο στοιχείο των έργων αυτών είναι ο διδακτισμός. Τα παιδιά οδηγούνται στην μεταμέλεια και τη συμμόρφωση προκειμένου να γίνουν χρηστοί και ενάρετοι πολίτες. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα αγόρια παρουσιάζονται περισσότερο ανυπάκουα και παράτολμα από τα κορίτσια, τα οποία παρουσιάζονται περισσότερο υπεύθυνα και συνετά. Τα αγόρια αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες, εκτίθενται συχνά σε κινδύνους, μακριά από το οικογενειακό περιβάλλον και υποπίπτουν σε λάθη, όπως η περίπτωση του παιδιού που πηγαίνοντας μόνο του, κρυφά, για κυνήγι σκοτώνει κατά λάθος ένα αρνί. Συχνά, τη νουθεσία των άτακτων αγοριών αναλαμβάνουν τα κορίτσια της οικογένειας.

Β) Οι σχέσεις των παιδιών με τα υπόλοιπα μέλη της στενής ή ευρύτερης οικογένειας αναδεικνύονται μέσω των: *«Η εορτή του θείου»* και *«Παιδική καρδιά»*. Στον διάλογο *«Η εορτή του θείου»* της Θεοδώρας Σεμβέ (1909: 166-168), δύο παιδιά προσπαθούν

να συντάξουν μια ευχητήρια κάρτα για τη γιορτή του θείου τους, όπως τους ζήτησε η μητέρα τους. Τα παιδιά όμως παρασύρονται και αντί να ευχηθούν στον θείο τους, γράφουν έναν κατάλογο με τα δώρα που θα ήθελαν να λάβουν ως ανταμοιβή για τους καλούς τους τρόπους και την επιμέλεια που επιδεικνύουν στο σχολείο. Στόχος του συγκεκριμένου κειμένου είναι να διδάξει στα παιδιά τρόπους καλής συμπεριφοράς. Η προσπάθεια ενός μικρού παιδιού, παρά το ιδιαίτερα νεαρό της ηλικίας του, να βοηθήσει οικονομικά την οικογένειά του, αποτελεί θέμα και στο δραμάτιον σε δύο πράξεις, της Α. Π. Γαϊτανοπούλου, «*Παιδική καρδιά*» (Γαϊτανοπούλου, 1910: 107-108 και 115-117). Ένα μικρό κορίτσι, δέκα μόλις ετών, ανακαλύπτοντας την εξαιρετικά δυσχερή οικονομική κατάσταση της οικογένειάς του, αποφασίζει να ανταλλάξει την καινούρια, αγαπημένη του κούκλα, έναντι χρημάτων στο ενεχυροδανειστήριο. Η μικρή αποφασίζει να στερηθεί το παιχνίδι της, όταν πληροφορείται ότι ο πατέρας της κατηγορείται για την κλοπή του ταμείου στο εργοστάσιο που εργαζόταν. Την κούκλα της όμως την αγοράζει μια κυρία που συγκινείται από την ιστορία της. Στο τέλος, η κυρία επιστρέφει την κούκλα στο κορίτσι και πληροφορεί την οικογένεια ότι έχει αποκατασταθεί η τιμή του πατέρα, καθώς συνελήφθη ο πραγματικός ένοχος. Στο έργο αυτό προβάλλεται η αίσθηση του καθήκοντος προς την οικογένεια. Το μικρό κορίτσι συναισθάνεται τις οικονομικές δυσκολίες της οικογένειάς του και δεν διστάζει να θυσιάσει το αγαπημένο του παιχνίδι. Η έλευσή του στο ενεχυροδανειστήριο δείχνει την αποφασιστικότητα και τη γενναιότητά του, καθώς η πράξη αυτή υπερβαίνει τις δυνατότητες της ηλικίας του. Η πρωτοβουλία της μικρής θα οδηγήσει στο επιθυμητό αποτέλεσμα. Ο πατέρας θα αθωωθεί και η δικαιοσύνη θα θριαμβεύσει.

Στα θεατρικά έργα της περιόδου επιδιώκεται η διδαχή τρόπων καλής συμπεριφοράς, ενώ προβάλλεται η συνοχή και η αλληλεγγύη μεταξύ των μελών της οικογένειας. Στην πρώτη περίπτωση στον διάλογο «*Η εορτή του θείου*» το ζητούμενο είναι η ανάπτυξη της κοινωνικότητας. Τα παιδιά δεν μπορούν να παρασύρονται από τις επιθυμίες τους και να είναι άπληστα, αντίθετα οφείλουν να τιμούν τους συγγενείς και να έχουν καλούς τρόπους. Στη δεύτερη περίπτωση («*Παιδική καρδιά*») εξαιρείται η αφοσίωση στην οικογένεια και η αυτοθυσία. Τα παιδιά οφείλουν να συναισθάνονται τις ανάγκες και τα προβλήματα της οικογένειας και να ανταποκρίνονται σε αυτά.

Γ) Η εργασία στην παιδική ηλικία αποτελεί το θέμα στον μονόλογο «*Η Ανθοπώλης*» της Παπαριστείδου (1909: 14-15). Μια μικρή ανθοπώλης ξυπνά νωρίς κάθε πρωί και πηγαίνει στους αγρούς για να μαζέψει λουλούδια. Όπως λέει, η εργασία αυτή δεν είναι πάντα εύκολη αφού για να τα μαζέψει πρέπει να κοπιάσει και να *κεντηθή*. Το μικρό κορίτσι πρέπει να εργασθεί διότι χρειάζεται χρήματα για την γιαγιά και το μικρότερο αδελφάκι του. Στη διαλογική εικόνα «*Ο καθείς πρέπει να εργάζεται*» της Παπαριστείδου (1909: 366-367 και 372-373), που αναπτύσσεται σε τρεις σκηνές, μια πλούσια κόρη, που πλέκει νηπιακά υποδήματα, συζητά με μια συνομήλική της βοσκοπούλα, χωρίς να της αποκαλύψει την πραγματική της ταυτότητα. Η νεαρή βοσκοπούλα πιστεύει ότι οι πλούσιες κόρες δεν χρειάζεται να εργασθούν, όπως εκείνη. Θεωρεί ότι κοιμούνται όσο θέλουν, ότι τρώνε ό,τι επιθυμούν, ότι φορούν πλούσια φορέματα, ότι χορεύουν, τραγουδούν και ότι η ζωή τους είναι ανέφελη. Πιστεύει, επίσης, ότι μόνον στα παραμύθια οι βασιλοπούλες έγενεθαι και ύφαιναν, όταν «τα βασιλόπουλα έπαιρναν βοσκοπούλες» (Παπαριστείδου, 1909: 372). Η πλούσια κόρη προσπαθεί να την πείσει ότι «η ευτυχία δεν εξαρτάται ούτε από τα ωραία μεταξωτά φορέματα και τα καλά φαγητά, αλλ' ούτε από την αργίαν» (Παπαριστείδου, 1909: 373), ενώ της επισημαίνει ότι «η ζωή δεν είναι όπως εις τα βιβλία και εις τα παραμύθια και ότι εις οιανδήποτε κοινωνικήν θέσιν και αν ευρίσκειται κανείς πρέπει να εργάζεται και να κοπιάζη» (Παπαριστείδου, 1909: 373). Το θέμα της παιδικής εργασίας εντοπίζεται και στο έργο «*Συνομοσία*», στο οποίο ένα μικρό κορίτσι, μετά τον θάνατο του πατέρα του, αναγκάζεται να εγκαταλείψει το σχολείο και να εργασθεί.

Τα τρία αυτά έργα, «*Η Ανθοπώλης*», «*Ο καθείς πρέπει να εργάζεται*» και «*Συνομοσία*» αναφέρονται σε παιδιά μικρής ηλικίας που εργάζονται είτε για να επιβιώσουν είτε για να βοηθήσουν την οικογένειά τους. Πρόκειται για τρία κορίτσια, τα οποία είναι ορφανά, έχουν εγκαταλείψει το σχολείο και εργάζονται. Τα δύο εξ αυτών απασχολούνται σε αγροτικές εργασίες (ανθοπώλης και βοσκοπούλα), ενώ το τρίτο εργάζεται ως οικιακή βοηθός σε εύπορη οικογένεια. Η ανθοπώλης δεν μπορεί να εκληφθεί ως μια κατεξοχήν αγροτική εργασία, αλλά συνδέεται με το επάγγελμα του μικροπωλητή. Άλλωστε, η παιδική εργασία, εκτός από την αγροτική, περιελάμβανε και όλα τα μικροεπαγγέλματα της πόλης (Βαλασσόπουλος, 2013: 287). Τόσο η αγροτική εργασία όσο και η εργασία ως οικιακή βοηθός συνηθίζονταν κατά την περίοδο αυτή. Πολλά παιδιά, αγόρια και κορίτσια, των οικονομικά ασθενέστερων

οικογενειών, εργάζονταν από πολύ νωρίς και αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν το σχολείο. Τα κορίτσια που απασχολούνταν ως υπηρέτριες εξασφάλιζαν την στέγη, την τροφή και την προίκα (Ρηγίνος, 1995: 27). Στα θεατρικά έργα που δημοσιεύονται στον *Φάρο*, δεν γίνονται αναφορές σε εργαζόμενα αγόρια.

Δ) Οι ρόλοι των δύο φύλων. Ο νηπιακός διάλογος της Παπαριστείδου «*Σαν μεγαλώσω*» (Παπαριστείδου, 1909: 14), είναι ο πρώτος που αναφέρεται στη διαφοροποίηση των φύλων, σύμφωνα με τα κοινωνικά πρότυπα της εποχής. Στον έμμετρο νηπιακό διάλογο με τίτλο «*Το φόρεμα της κούκλας*» (Παπαριστείδου, 1909: 134) δύο μικρά κορίτσια παίζουν με τις κούκλες τους, ράβουν και κεντούν. Τα παιχνίδια των κοριτσιών ήταν συνήθως η ραπτική, το κέντημα και οι κούκλες. Η παιδική σκηνή «*Τα παιχνίδια*» της Παπαριστείδου (1910: 356-357 και 370-371) είναι ένα ονειρόδραμα. Δύο μικρά παιδιά, ένα αγόρι και ένα κορίτσι παίζουν με τις κούκλες τους, τον Φασουλή και τη Ρόζα. Το αγόρι είναι εξαιρετικά ζωηρό και κακομεταχειρίζεται τον Φασουλή, ενώ το κορίτσι είναι ιδιαίτερος ήσυχος και φροντίζει την Ρόζα. Μέσα από το παιχνίδι τους διαγράφονται οι ρόλοι του άντρα και της γυναίκας μέσα στην οικογένεια. Το αγόρι πιστεύει ότι οι άντρες μπορούν να είναι άσχημοι, καθώς «στους άνδρας [...] δεν κυττάζουν την εμορφιά κυττάζουν τη γνώσι [...]» (Παπαριστείδου, 1910: 371). Στη συνέχεια, όταν τα δύο παιδιά παντρεύουν τις κούκλες τους, το μικρό αγόρι συμβουλεύει τον Φασουλή, ότι ως άντρας, μπορεί να παραστήσει αρχικά τον καλό σύζυγο, ενώ στη συνέχεια θα είναι ελεύθερος να δίνει στην σύζυγό του, Ρόζα, τόσο ξύλο, όσο τρώει και εκείνος από τον ίδιο. Το κορίτσι πιστεύει ότι η ομορφιά στις γυναίκες είναι ιδιαίτερα σημαντική, ενώ δεν έχει ιδιαίτερη σημασία για έναν άνδρα. Πιστεύει ότι καλό θα είναι να παντρευτεί έναν άνδρα άσχημο και λίγο βλάκα, μα καλόβολο, γιατί έτσι θα μπορεί να κάνει εκείνη ό,τι θέλει. Στο όνειρό τους, τα δύο παιδιά βλέπουν τα παιχνίδια τους να ζωντανεύουν και να αναλαμβάνουν ρόλους. Η κούκλα επιβραβεύει το κορίτσι: «[...] είσαι αγαθή κόρη με χρυσή καρδιά · θα την διατηρήσης έως τέλος και θα έχης την αμοιβήν σου και από τους άλλους και από την συνείδησίν σου και πίστευσέ με, αυτή είνε η γλυκυτέρα!» (Παπαριστείδου, 1910: 372), ενώ ο Φασουλής απειλεί με σκληρή τιμωρία το κακότερο αγόρι: «[...] είσαι κακή καρδιά και κακό κεφάλι αν μείνης ο ίδιος εις όλην σου τη ζωή αλλοίμονόν σου! Σκληρά τιμωρία σε περιμένει!» (Παπαριστείδου, 1910: 372). Στον μονόλογο «*Η πρωτότοκος*» της Παπαριστείδου (1911: 4-5) γίνονται

αναφορές στον τρόπο ανατροφής των κοριτσιών. Συγκεκριμένα, ένα κορίτσι, που είναι η πρωτότοκος μιας εύπορης αστικής οικογένειας, οφείλει να είναι επιμελής στα μαθήματα, το πιάνο και τα αγγλικά, να προσέχει περισσότερο στο εργόχειρο και λιγότερο στην γυμναστική και τον χορό, καθώς «κάθε καλή οικοκυρά πρέπει να ξέρη να ράπη και να επιδιορθώνη» (Παπαριστείδου, 1911: 5). Αξίζει να σημειωθεί ότι για την διαπαιδαγώγησή του κοριτσιού τον πρώτο λόγο έχουν τόσο η μητέρα της όσο και οι γυναίκες (θείες) του ευρύτερου οικογενειακού περιβάλλοντος. Στην παιδική κωμωδία «*Τα κατορθώματα του Ιατρού*», της Παπαριστείδου (1911: 19-20 και 38-39) ένα αγόρι και τρία κορίτσια παίζουν ένα συμβολικό παιχνίδι. Προσποιούνται ότι η κούκλα τους είναι πολύ άρρωστη και καλούν το αγόρι που υποδύεται τον γιατρό να την θεραπεύσει. Εκείνος προβαίνει σε μια εγχείρηση με αποτέλεσμα να σκίσει και να καταστρέψει την κούκλα προξενώντας τον θυμό των κοριτσιών που αποφαινεται ότι «πάντα χάνει κανείς σαν παίξη με αγόρια ταις κούκλες» (Παπαριστείδου, 1911: 39).

Στα περισσότερα θεατρικά κείμενα της κατηγορίας αυτής οι ρόλοι του κοριτσιού και του αγοριού είναι ξεκάθαροι μέσα στην οικογένεια. Χαρακτηριστικά, τα κορίτσια προορίζονται να γίνουν καλές μητέρες και νοικοκυρές. Ο ρόλος της καλής μητέρας και νοικοκυράς αντανακλάται στα παιχνίδια και τις ασχολίες τους, που είναι συνήθως οι κούκλες, το εργόχειρο, η ραπτική. Εξάλλου, οι ρόλοι αυτοί υποδεικνύονται από την στενή ή ευρύτερη οικογένεια, όπως χαρακτηριστικά συμβαίνει στον μονόλογο «*Η πρωτότοκος*». Τα παιδιά συχνά αναπαράγουν ρόλους που σχετίζονται με το θέμα του γάμου, το έθιμο της προίκας, τις σχέσεις των δύο φύλων κατά τον έγγαμο βίο. Στην περίπτωση αυτή, η γυναίκα παρουσιάζεται πειθήνια, αλλά ταυτόχρονα πονηρή, ενώ ο άνδρας περισσότερο αγαθός με την πεποίθηση ότι είναι κυρίαρχος. Οι αρετές που πρέπει να διαθέτει ένα κορίτσι είναι η ομορφιά, η υπακοή, η σύνεση, η ικανότητα να χειριστεί σχέσεις και προβλήματα που ανακύπτουν στην οικογένεια. Αντίθετα, τα αγόρια παρουσιάζονται περισσότερο ζοηρά και ανυπάκουα. Θεωρούν ότι η γνώση υπερτερεί της ομορφιάς, ενώ, κατά κύριο λόγο, δραστηριοποιούνται, επαγγελματικά και κοινωνικά, εκτός του οικογενειακού περιβάλλοντος.

Εκτός των τεσσάρων αυτών κατηγοριών εντοπίζονται και θεατρικά έργα που στόχο έχουν αποκλειστικά την ψυχαγωγία των παιδιών, μέσω παιχνιδιών και τραγουδιών, όπως συμβαίνει στο έμμετρο παίγνιον για μικρά παιδιά της Παπαριστείδου, «*Τα χρώματα της Τριδος*» (Παπαριστείδου, 1912: 111-112, *Μέλισσα*, 1912: 5-6 και 15),

που συνοδεύεται από παρτιτούρες. Στο έργο αυτό, τα παιδιά, αγόρια και κορίτσια, παίζουν και τραγουδούν για την Άνοιξη, στη φύση. Στον διάλογο της Παπαριστείδου με τον τίτλο «Λογοπαίγνιον» (Παπαριστείδου, 1909: 126-127), η συγγραφέας περιορίζεται σε ένα κωμικό επεισόδιο στο οποίο δύο μικρά κορίτσια προσπαθούν να παίζουν, ενώ δεν μιλούν την ίδια γλώσσα.

Συμπεράσματα

Στο σύνολο του περιοδικού παιδικού τύπου αυτής της περιόδου, παράλληλα με την προσπάθεια παροχής γνώσεων, εκδηλώνεται ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την καθημερινότητα του μικρού παιδιού. Το ενδιαφέρον αυτό είναι έκδηλο στα μικρής έκτασης θεατρικά κείμενα η επεισόδια, που δημοσιεύονται στο περιοδικό *Φάρος* και προορίζονται να παιχθούν σε σχολικές εορτές ή σε οικογενειακές εκδηλώσεις. Επί το πλείστον, τα κείμενα αυτά χαρακτηρίζονται από διδακτισμό, καθώς στοχεύουν στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς των μικρών παιδιών, σύμφωνα με τα κοινωνικά πρότυπα της εποχής. Διδακτισμός και ψυχαγωγία, το «διδάσκειν άμα και τέρπειν» (Κατσίκη-Γκίβαλου, 2000: 38-40), συνδυάζονται προκειμένου να κεντρίσουν το ενδιαφέρον των παιδιών. Τα έργα που εντοπίστηκαν, στο σύνολό τους, αντλούν τη θεματική τους από την αστική, παιδική, καθημερινή ζωή της Κωνσταντινούπολης των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Σε έναν μεγάλο βαθμό, μέσα από τα θεατρικά αυτά κείμενα, αναδεικνύονται τα προβλήματα, αλλά και ο τρόπος οργάνωσης της ελληνικής οικογένειας, βασικού φορέα της αγωγής των παιδιών, μαζί με το σχολείο. Γονείς, αδέρφια, δάσκαλοι, ενίοτε και υπηρέτες αναλαμβάνουν να νουθετήσουν το μικρό παιδί και να το οδηγήσουν στην αναγνώριση του λάθους και τη συμμόρφωση. Η ανυπακοή, το ψέμα, η οκνηρία, η ζήλια, η απληστία υποχωρούν και δίνουν τη θέση τους στην υπακοή, την ειλικρίνεια, τη φιλοπονία, τη μεγαλοψυχία, την εγκράτεια. Με τον τρόπο αυτό, το παιδί φαίνεται να βρίσκεται σε μια διαρκή σχέση μαθητείας. Στα θεατρικά αυτά έργα οι χαρακτήρες είναι απλοποιημένοι και σχηματικοί. Τα πρόσωπα των έργων, μονοσήμαντα, χωρίς ηθογραφική και ψυχογραφική πολυπλοκότητα, είναι αφοσιωμένα στην οικογένεια, υπηρετούν την χριστιανική ηθική και τρέφουν ιδιαίτερη αγάπη για την πατρίδα. Ενίοτε, αναδεικνύονται τα αστικά ιδανικά, όπως η εργασία, η μόρφωση, οι υποχρεώσεις του πολίτη. Τα μικρά παιδιά, συνήθως, έχουν

ως κίνητρο την εκπλήρωση μιας απλής καθημερινής επιθυμίας, ενώ, άλλες φορές, μέσα από καλές πράξεις επιδιώκουν να ακολουθήσουν τον δρόμο της αρετής και του καθήκοντος. Η έννοια του χρέους, όπως συχνά ορίζεται στα σχολικά αναγνωστικά, προβάλλει ως καθοριστικός παράγοντας που διέπει τις διαπροσωπικές σχέσεις τόσο μεταξύ παιδιών και ενηλίκων όσο και μεταξύ των ίδιων των παιδιών. Χαρακτηριστικά, στα αναγνωστικά βιβλία του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ού} αιώνα, δεν γίνονται ποτέ αναφορές στην αμοιβαιότητα που θα έπρεπε να διέπει τις σχέσεις γονέων και παιδιών. Αντιθέτως, αναφέρονται αποκλειστικά οι υποχρεώσεις που βαρύνουν τα παιδιά και πιστοποιούν την αγάπη και τον σεβασμό που οφείλουν να δείχνουν απέναντι στους γονείς. Φαίνεται λοιπόν ότι αναπαράγονται τα πρότυπα που προβάλλονται στα αναγνωστικά της εποχής, καθώς και οι κυρίαρχες παιδαγωγικές αξίες, σύμφωνα με τις οποίες το παιδί όφειλε να επιδεικνύει στοργή για την οικογένεια, εντιμότητα απέναντι στους φίλους, φιλανθρωπία και φιλοπατρία (Μακρυνιώτη, 1986: 13). Η παιδική ηλικία παρουσιάζεται ως ένα στάδιο μίμησης της ενήλικης ζωής. Έτσι, συχνά, τα παιδιά αναπαράγουν τα πρότυπα των ενηλίκων μέσα από παιχνίδια ρόλων. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του έργου «*Τα παιχνίδια*», στο οποίο τα παιδιά αναπαριστούν όσα γνωρίζουν για τον γάμο, ενώ στο έργο «*Τα κατορθώματα του Ιατρού*», τα παιδιά συμπεριφέρονται ως ενήλικες. Διακριτοί είναι, επίσης, οι ρόλοι των δύο φύλων. Συγκεκριμένα, στα αγόρια είναι απαραίτητη η μόρφωση, προκειμένου να ανελιχθούν κοινωνικά, ενώ για τα κορίτσια, η μόρφωση παίζει έναν επικουρικό ρόλο, καθώς προορίζονται να γίνουν σύζυγοι και μητέρες. Άλλωστε, κατά τον Ρηγίνο (1995: 32), η εκπαίδευση του κοριτσιού δεν αναγνωριζόταν ως αξία και άρα δεν θεωρείτο αναγκαία, ιδιαίτερα από τα φτωχά στρώματα, σε αντίθεση πάντα με το αγόρι που, κατά την «κοινή συνείδηση», όφειλε να συμπληρώσει έστω τις στοιχειώδεις σπουδές του, ανεξάρτητα από τις οικονομικές συνθήκες της οικογένειας. Όσον αφορά την εργασία, ακόμη και το κορίτσι, που αναγκαζόταν να εργαστεί για καθαρά οικονομικούς λόγους, σταματούσε την εργασία του μετά τον γάμο.

Στα θεατρικά κείμενα που εξετάζονται, η δράση εκτυλίσσεται σε ένα ρεαλιστικό περιβάλλον, όπως δωμάτια αστικού σπιτιού ή εξωτερικοί χώροι (αγροί, βοσκοτόπια), ενώ ο χρόνος εξέλιξης της δράσης είναι το παρόν. Τα πρόσωπα δρουν σε ένα περιβάλλον εξιδανικευμένο, μακριά από εκτροπές οικογενειακής και κοινωνικής συμπεριφοράς. Συχνά, παρατηρείται απουσία πλοκής. Στα έμμετρα έργα, οι

συγγραφείς απομακρύνονται από τον ρομαντικό στόμφο και στρέφονται στο οικείο και το καθημερινό. Ενίοτε, οι συγγραφείς εμπυχώνουν φυτά, ζώα, στοιχεία της φύσης («*Αίνος*») και αντικείμενα, όπως κούκλες («*Τα παιχνίδια*»), τα οποία χρησιμοποιούνται ως πρόσωπα της δράσης.

Το σύνολο των θεατρικών κειμένων του περιοδικού *Φάρος* στρέφεται γύρω από απλά και καθημερινά επεισόδια της παιδικής ζωής. Τα προβλήματα που προκύπτουν επιλύονται με έναν εύκολο τρόπο, προκειμένου να υπηρετηθεί ο παιδαγωγικός στόχος των συγγραφέων - παιδαγωγών.

Ο διδακτισμός, ο φρονηματισμός, η προσκόλληση στις αξίες που καλλιεργεί η οικογένεια, η προσήλωση στα εθνικά και θρησκευτικά θέματα, που απασχολούν τους παιδαγωγούς και τους συγγραφείς θεατρικών κειμένων για παιδιά, αυτής της περιόδου, κυριαρχούν και στις επόμενες δεκαετίες. Τόσο στα χρόνια του Μεσοπολέμου, όσο και κατά τη διάρκεια της Γερμανικής κατοχής έως και τη δεκαετία του 1960, τα θέματα αυτά, με ελάχιστες εξαιρέσεις, φαίνεται να μονοπωλούν το ενδιαφέρον των δραματουργών (Βιδάλη, 2010: 107-160). Τα θέματα αυτά υποχωρούν τη δεκαετία του 1970, όταν στο προσκήνιο έρχονται νέα κοινωνικά προβλήματα. Από το 1970, που το θέατρο για παιδιά μπαίνει στη φάση της ακμής και της ωριμότητάς του, έως σήμερα τα μικρά παιδιά αντιμετωπίζονται ως αυτόνομες προσωπικότητες με κριτική σκέψη. Αιτούμενο πλέον είναι η ενεργοποίηση της φαντασίας των παιδιών, η αισθητική τους καλλιέργεια, η ψυχαγωγία, η επικοινωνία, η δημιουργική έκφραση. Ως εκ τούτου, το θέατρο παύει να υπηρετεί αποκλειστικά παιδαγωγικούς σκοπούς και αντιμετωπίζεται ως αυτόνομο καλλιτεχνικό είδος. Σε αντίθεση με τα θεατρικά κείμενα των αρχών του 20^{ου} αιώνα, τα νέα έργα που απευθύνονται σε παιδιά χαρακτηρίζονται για δραματουργικές αρετές, όπως ζωηροί διάλογοι, δράση, συγκρούσεις, πλοκή, χαρακτήρες, δραματικές καταστάσεις. Οι ήρωες των θεατρικών έργων εξακολουθούν να διακρίνονται για το ήθος τους, ενώ συχνά πλέον αγωνίζονται για ιδανικά που ξεφεύγουν από το δίπολο «καλό – κακό» και από τα πρότυπα των προγενεστέρων περιόδων, «Πατρίς- Θρησκεία- Οικογένεια». Παρουσιάζονται περισσότερο ανθρώπινοι, ευάλωτοι, απαλλαγμένοι από κάθε μορφής ηρωισμό. Τα ιδανικά τους σχετίζονται πλέον με θέματα και ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας. Χαρακτηριστικά, την φιλανθρωπία, που κυριαρχούσε στα θεατρικά κείμενα των προηγούμενων περιόδων και ιδιαίτερα στην προδρομική περίοδο (τέλη

19^{ου} αιώνα – αρχές 20^{ού}), διαδέχεται η κοινωνική ευαισθητοποίηση, η προτροπή για συμμετοχή στα κοινά, η αντίδραση, συχνά, στην εξουσία. Η αναπαράσταση της παιδικής ηλικίας στα θεατρικά κείμενα αντανακλά τόσο τις ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας όσο και την εξέλιξη των παιδαγωγικών προτύπων που κυριαρχούν στον 20^ό αιώνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ*Πρωτογενείς πηγές*

Αλεξανδρίδου, Ζ. Ευριδίκη, «*Η Μελανιά*», *Ο Φάρος* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Α΄, φ. 14 (31 Ιουλίου 1909), σσ. 211-214, φ. 15 (15 Αυγούστου 1909), σ. 230-231 και φ. 16 (31 Αυγούστου 1909), σσ. 243-245.

[Ανώνυμος], *Φάρος*, Έτος Α΄, φ. 1 (20 Ιανουαρίου 1909), σ. 2.

[Ανώνυμος], *Η Διάπλασις των παιδων*, τόμ. 1, αρ. Ι, Φεβρουάριος 1879, σ. 2.

Γαϊτανοπούλου, Α. Π. «*Παιδική καρδιά*», *Ο Φάρος* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Β΄, φ. 7 (15 Απριλίου 1910), σσ. 107-108 και φ. 8 (30 Απριλίου 1910), σσ. 115-117.

[Μέλισσα της Αιολίδος], «*Το κνηγετικό μου κατόρθωμα*», *Ο Φάρος* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Β΄, φ. 10 (31 Μαΐου 1910), σ. 150.

Παπαριστείδου, Μ. «*Η Ανθοπόλις*», *Ο Φάρος* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Α΄, φ. 1 (20 Ιανουαρίου 1909), σσ. 14-15.

Μ. Παπαριστείδου, «*Σαν μεγαλώσω*», *Ο Φάρος* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Α΄, φ. 1 (20 Ιανουαρίου 1909), σ. 14.

Παπαριστείδου, Μ. «*Γιατρός - Παθός*», *Ο Φάρος* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Α΄, φ. 2 (31 Ιανουαρίου 1909), σ. 31.

Παπαριστείδου, Μ., «*Λογοπαίγνιον*», *Ο Φάρος* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Α΄, φ. 8 (30 Απριλίου 1909), σσ. 126-127.

Παπαριστείδου, Μ. «*Το φόρεμα της κούκλας*», *Ο Φάρος* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Α΄, φ. 9 (15 Μαΐου 1909), σ. 134.

Παπαριστείδου, Μ. «*Τιμωρημένος*», *Ο Φάρος* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Α΄, φ. 14 (31 Ιουλίου 1909), σ. 219.

- Παπαριστείδου, Μ. «*Ο Καθείς πρέπει να εργάζεται*», *Ο Φάρος* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Α΄, φ. 23 (15 Δεκεμβρίου 1909), σσ. 366-367 και φ. 24 (31 Δεκεμβρίου 1909), σσ. 372-373. ΕΞΩΦΥΛΛΟ
- Παπαριστείδου, Μ. «*Απολογισμός*», *Ο Φάρος* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Β΄, φ. 1 (15 Ιανουαρίου 1910), σσ. 7-8.
- Παπαριστείδου Μ., «*Αίνος*», *Ο Φάρος* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Β΄, φ. 8 (30 Απριλίου 1910), σσ. 118-119 και φ. 9 (15 Μαΐου 1910), σ. 141.
- Παπαριστείδου, Μ. «*Παιδίον και στρατιώτης*», *Ο Φάρος* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Β΄, Φύλλο 11 (15 Ιουνίου 1910), σ. 170.
- Παπαριστείδου, Μ. «*Τα παιγνίδια*», *Ο Φάρος* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Β΄, φ. 23 (15 Δεκεμβρίου 1910), σσ. 356-357 και φ. 24 (31 Δεκεμβρίου 1910), σσ. 370-371.
- Παπαριστείδου Μ., «*Παιδικός διάλογος (Μίμησις)*», *Ο Φάρος* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Γ΄, φ. 1 (15 Ιανουαρίου 1911), σ. 5.
- Παπαριστείδου, Μ. «*Η πρωτότοκος*», *Ο Φάρος* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Γ΄, φ. 1 (15 Ιανουαρίου 1911), σσ. 4-5.
- Παπαριστείδου, Μ. «*Τα κατορθώματα του Ιατρού*», *Ο Φάρος* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Γ΄, φ. 2 (31 Ιανουαρίου 1911), σσ. 19-20 και φ. 3 (15 Φεβρουαρίου 1911), σσ. 38-39.
- Παπαριστείδου, Μ. «*Συνωμοσία*», *Ο Φάρος* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Γ΄, φ. 12 (30 Ιουνίου 1911), σσ. 187-188 και φ. 13 (15 Ιουλίου 1911), σσ. 196-198.
- Παπαριστείδου, Μ., «*Τα χρώματα της Ιριδος*», *Ο Φάρος* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Δ΄, φ.11 (17 Μαρτίου 1912), σσ. 111-112 και *Μέλισσα* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Α΄, φ. 1 (28 Απριλίου 1912), σσ. 5-6 και φ. 2 (5 Μαΐου 1912), σ. 15.
- Σεμβέ, Θ. «*Η εορτή του θείου*», *Ο Φάρος* (Κωνσταντινούπολη), Έτος Α΄, φ. 11 (15 Ιουνίου 1909), σσ. 166-168.

Δευτερογενείς πηγές

- Βαλασσόπουλος, Ε. (2013). Σχέσεις της παιδικής ηλικίας με την παραγωγική διαδικασία στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα. Όψεις και αναθεωρήσεις. Στο Χ. Μπαμπούνης (επιμ.) *Παιδική Ηλικία: Κοινωνιολογικές, Πολιτισμικές, Ιστορικές και Παιδαγωγικές Διαστάσεις*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, 286-291.
- Βιδάλη, Ι. (2010). Το θέατρο για παιδιά στην Ελλάδα του 20ού αιώνα. Στο Θ. Γραμματάς (επιμ.) *Στη χώρα του Τοτόρα. Θέατρο για ανήλικους θεατές*. Αθήνα: Πατάκης, 107-160.
- Γραμματάς, Θ. (1997). *Θεατρική παιδεία και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Γραμματάς, Θ. (2001). *Νεοελληνικό θέατρο και κοινωνία. Η σύγκρουση των νέων με το σύστημα στο ελληνικό θέατρο του 20^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Γραμματάς, Θ. (2003). *Θέατρο και παιδεία*. Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση.
- Greimas, A. J. (1966). *Sémantique structurale: Recherche de méthode*. Paris: Larousse.
- Καραβά, Ζ. (2008). *Τα ελληνικά κωνσταντινουπολίτικα περιοδικά για παιδιά και νέους κατά την πρώτη εικοσαετία του 20^{ου} αιώνα*. Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Ανθρωπιστικών Σπουδών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αθήνα.
- Κατσίκη-Γκίβαλου, Α. (2000). «Λογοτεχνία για παιδιά. Από τον ηθικό λόγο και τη διδαχή στην τέρψη και την απόλαυση της ανάγνωσης (19ος –20ος αι.)». *Περίπλους Τετράδιο για τα γράμματα και τις τέχνες*, 16 (49), 38-40.
- Μακρυνιώτη, Δ. (1986). *Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία 1834-1919*. Αθήνα-Γιάννινα: Δωδώνη.

- Μουδατσάκης, Τ. (1986). *Η διαλεκτική της θεατρικής σύνταξης. Μοντέλα δράσης και πρόσωπα στον «Αγαμέμνονα» του Αισχύλου*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Ντελόπουλος, Κ. (2005). *Νεοελληνικά Φιλολογικά Ψευδώνυμα 1800-2004*. Αθήνα: Εστία.
- Παυλίδης, Α. (2006), Οικουμενικό Πατριαρχείο και Οθωμανικό κράτος, κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Όψεις της Εκπαίδευσης του Μικρασιατικού Ελληνισμού. Στο Μ. Λυκούδης και Χ. Σαπουτζάκης (επιμ.), *Ο Ελληνισμός της Μικράς Ασίας από την Αρχαιότητα μέχρι τη Μεγάλη Έξοδο, Παιδεία-Εκπαίδευση στις αλησμόνητες πατρίδες της Ανατολής*, (Πρακτικά 2^{ου} Συμποσίου). Αθήνα: Κέντρο Σπουδής και Ανάδειξης Μικρασιατικού Πολιτισμού (ΚΕ. ΜΙ. ΠΟ.), 93-109.
- Ρηγίνος, Μ. (1995). *Μορφές παιδικής εργασίας στη βιομηχανία και τη βιοτεχνία 1870-1940*. Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο της Ελληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς.